

Preben Bertelsen

Psykologisk Institut, Aarhus Universitet

Vanskelighederne med *udlægningen* af teorien om sanse- og udvalgs-kategorier.

En brik i det evolutionspsykologiske puslespil. Det, som jeg vældig godt kan lide ved Schultz' projekt i artiklen, er dets evolutionspsykologiske bidrag til at forbinde menneskelige fænomener med dyrene og naturen i det hele taget. Som endnu en brik i det store puslespil, der vil komme til at vise, hvordan det menneskelige ved os har sin oprindelse i pattedyrenes tilværelsesformer, ja i livet i det hele taget.

Særligt bider jeg mærke i den sammenhæng, der tegner sig mellem de menneskelige tilknytningsformer og pattedyrenes tilknytningsformer, således at vore menneskeligt udviklede former for tilknytnings*handlinger* kan forstås som konstitueret af tilknytnings*adfærd*, som vi deler med i al fald pattedyrene – adfærd, som sikkert igen har sin evolutionspsykologiske for-gængere i sådanne fænomener, som at gæslinger troligt tripper efter det første, de ser bevæge sig, når de kommer ud af ægget. Pointet med at skelne mellem tilknytnings*adfærd* og tilknytnings*handlinger* vender jeg tilbage til senere.

Endvidere kan jeg også tilslutte mig Schultz' påpegnin-g af, at der altid er kropsligt forankrede interesser i dyrs inter-space-forbindelser. Jeg har selv i den senere tid arbejdet med at udvikle et begreb om *resonans*. En resonans, der opstår netop i en forbundethed mellem en organisme og en ting i omverdenen – både på grundlag af organismens kvaliteter ('organreaktioner') og tingens kvaliteter – lidt på samme måde, som når en streng på en violin begynder at svinge med og give lyd fra sig, når den bliver udsat for ganske bestemte lydsvingninger fra en anden lydkilde. Erkendelses*interessen* – dette overhovedet *stræbe efter* efterforbindelsen – baserer sig på den specifikke resonans der overhovedet kan opstå i organ-ismens ende af forbundetheden.

Når jeg foretrækker at tale om resonans her, så er det fordi, at *erkendelse* for mig at se forudsætter '*en nogen*' som erkender. Ikke i Nagels forstand (Nagel 1974, 1986) af en nogen som er fænomenologisk bevidst, men netop i betydningen af et subjekt adskilt fra et objekt. Resonans derimod forudsæt-ter i denne sammenhæng blot '*en nogen*' i Nagels forstand, for hvem det er at være således resonant.

En sådan symboliserende aktivitet hidrørende fra kroppen, som Schultz vil sige, eller en sådan artsspecifik resonans, som jeg ville sige, skal der til, for at der overhovedet foregår nogen kategoriserende aktivitet, det være sig sansekategoriserende eller udvalgs-kategoriserende. Det er jeg enig i.

Resonans forudsætter imidlertid allerede en forbundethed. I det hele taget undrer det mig lidt at Schultz har valgt at tale om tilknytning og anden adfærd som overvindelsen af *brudte*

forbindelser. Det kan let misforstås i retning af solipsisme eller idealiske som også Mammen driller med i sin kommentar – selv om jeg ikke tror at Schultz har noget sådant i tankerne. Alting er altid allerede i forbindelser, og det der foregår er snarere at disse forbindelser udvikles og forældes i og med f.eks. dyrenes virksomhed.

Det jeg vil hæfte mig mest ved i denne kommentar er im-idlertid Schultz' implementeringen af teorien om sanse- og udvalgs-kategorier – især Schultz' hypotese om, at dyrene *udvalgs-kategoriserer* i og med, at de udviser tilknytnings*ad-færd*.

Vanskelighederne med implementeringen er i nogen grad også Mammens egen 'skyld'. Der er to sider af Mammens teoretiske arbejde omkring sanse- og udvalgs-kategorier. Der er selve *grundlagsteorien*, der er udformet som den axiomatik, der volder mange psykologer en del kvaler. Og så er der *ud-lægningen* af denne i mere velkendte psykologiske og filosofi-ske termer (hvad i øvrigt Engelsted og Mammen selv også har peget på (Mammens kommentar). Hvor Mammens grundlag-sprojekt, axiomatikken og dens afledte definitioner og sæt-ninger, udmærker sig ved den højeste præcision, så foreligger der nok endnu et stort arbejde, også fra Mammens egen hånd, før vi har fundet frem til en psykologisk *udlægning*, der er lettere tilegnelig og mindre tvetydig, og som gør en forskel for andre psykologer end Tordenskjolds soldater.

Angående implementeringen af begrebet om sansekatego-rier. Som det fremgår af mine indledende betragtninger, har Schultz til dels ret i sin kritik, for så vidt at *udlægningen* af teorien om sanse- og udvalgs-kategorier fra Mammens hånd ikke præciserer den stræben eller den erkendelsesinteresse, der faktisk ligger bag ikke bare selve den principielle *evne* til at kategorisere på sanse- eller udvalgs-kategoriell måde, men nok så meget må ligge bag selve dette, at en sådan kategoriserende forbinden sig overhovedet *realiseres*. Dette fravalg af sanse-oplysninger fra organismens indre sanser, som Schultz kalder det (side 15) skyldes måske, at Mammen først og fremmest i sine udlægninger agerer som kognitionspsykolog og i langt mindre grad som f.eks. personlighedspsykolog, klinisk psyko-log eller fænomenologisk-eksistentialistisk livspsykolog. Måske er det imidlertid fra disse områders tematiseringer af menneskelivet, vi kan hente udlægningsformer, der i højere grad tiltaler et bredere publikum og kan bidrage til at give teorien om sanse- og udvalgs-kategorier den udbredelse og

implementering, den vitterlig ikke bare fortjener, men også burde have.

Uagtet at Schultz kan have ret i sin påpegnings af denne mangel i *udlægningen* af grundlagsteorien, har han imidlertid ikke ret i, at dette også er en mangel ved grundlagsteorien. Der er intet i grundlagsteorien, der forhindrer mere dynamisk orienterede udlægninger, der i højere grad netop præciserer dynamikken bag sansekategoriserende og udvalgs-kategoriserende forbindelser. (Se også Mammen, f.eks. side 48).

Det er således ikke Mammens 'strenge definition af sansekategoriell erkendelse', der giver problemer, som Schultz skriver (side 18). Tværtimod, kan man næsten sige. Den strenge definition lader grundlagsteorien ligge åben i forhold til også de af Schultz efterlyste udlægninger.

Men alt i alt kan vi blive enige om, at dyrenes livsverden, frembragt i og med dets biologisk baserede resonante forbindelser til verden, er sansekategorielt ordnet – og vi skal inden for den antropologiske psykologi i højere grad arbejde med de psykologiske udlægninger af den erkendelsesinteresse, og resonans i det hele taget, der ligger i måden som pattedyrene og vi løser interspaceproblemer på. Vi skal til at operationalisere.

Om implementeringen af begrebet om udvalgs-kategorier.

Derimod er jeg uenig i, at tilknytningsadfærd og jagtadfærd i sig selv er gode markører for, at dyrene udvalgs-kategoriserer deres livsverden. Det er Mammen også, han stiller sig i det hele taget tvivlende over for egentlige udvalgs-kategoriseringer fra dyrenes side, jf. hans kommentar side 47. Men igen er det problem, jeg mener at kunne identificere i Schultz target-artikel, delvist Mammens egen 'skyld'. Det kan i alt fald hidrøre fra den måde, Mammen udlægger udvalgs-kategorisering på. De udlægninger, han hyppigst benytter sig af, centrerer sig om begreberne *det konkrete* og *historiske tråde i tid*. Først og fremmest bestemmes – især hos Mammen – 'det konkrete' ofte ved hjælp af basiskategorierne rum og tid. Disse udlægninger i sig selv er imidlertid ikke præcise nok til at skelne ordentligt mellem sans- og udvalgs-kategorier.

Det er jo netop på grundlag af et begreb om 'det konkrete', at Schultz, mener at kunne argumentere for, at dyrene i og med deres tilknytningsadfærd foretager *udvalgs-kategoriserende* ordninger af deres livsverdener og herunder også af hinanden og hin anden.

I Mammens egen kommentar finder vi netop også disse to udlægninger af udvalgs-kategorier, f.eks. i sætninger som: Udvalgs-kategorier henviser til de måder, hvorpå ting kan skelnes ved inddragelse af deres *konkrete* forekomst i rum og tid samt deres numeriske identitet over *tid* (side 47); en tings betydning er knyttet til den konkrete tings *historie* og dens mening til en persons særlige *livshistorie* (side 46 og 49); det pågældende eksemplar har en *historie* (side 52) osv.

Hos Schultz betyder sådanne lidt for upræcise udlægninger af grundlagsteorien om udvalgs-kategorier, at han mener at kunne argumentere for, at dyrene foretager udvalgs-kategoriseringer.

Som sagt er det først og fremmest i dyrenes tilknytnings-*adfærd* (og jagtadfærd) at Schultz mener at finde udvalgs-kategorisering fra dyrenes side.

Hvad forplantningsakten angår, mener Schultz (se f.eks. side 118, og jeg er enig ud fra mit kendskab til hunde), at hanhunden er ligeglad i begge ender (dvs. både symbolsk og kategorisk) m.h.t. hvilken hunhund, den parrer sig med. En hun er hun. (se f.eks. side 18)

Dog giver Schultz et andet på en måde lignende eksempel, hvor den anden, som hin andet konkrete individ ikke er lige gyldig, heller ikke for dyrene, nemlig når musen under jagten gemmer sig for katten. Kattens vedholdende søgning efter musen, selv om den er 'ude af øje' viser, at musen ikke er ude af kattens sind(elag). Katten søger efter denne *konkrete* fastholdte mus (side 23). Herfra går Schultz videre til at fastslå, at dyr erkender udvalgs-kategorielt.

Især i yngleplejen finder Schultz 'den konkrete anden'. Når det drejer sig om den tilknytningsadfærd, der vedrører at

"give graviditetshjælp og yngelplejehjælp til en hun, han har befrugtet, og hvis hun er i stand til at modtage denne hjælp, så vil parret være nødt til udvalgs-kategorielt at erkende hinanden som konkrete mager i tiden fremover, for så er det netop disse to og ingen andre, som har et fælles formeringsprojekt kørende." (mine kursiveringer, side 18f).

Når det drejer sig om ungens og moderens forhold til hinanden, skriver Schultz:

"Ungen kender således ikke sin mor, før den møder hende efter fødslen, for ungen er-kender hende først da. Moderen kender heller ikke sin unge før det første møde på den psykiske plan. Alligevel knytter de sig til hinanden konkret, hvilket vil sige i kraft af udvalgs-kategoriell erkendelse." (mine kursiveringer, side 20).

Længere fremme hedder det også:

"Tilknytningen i sig selv kan som sædvanlig forklares ved symboler-erkendelse, men den fremmede arts-fælle skal mødes som en konkret udvalgt." (min kursivering, side 20).

Videre:

"Jeg mener således, at Mammens begreb om udvalgs-kategoriell erkendelse belyser den særlige type symbolsk erkendelse, der må foreligge, når man i lang tid skal have noget for med en konkret genstand." (Mine kursiveringer, side 21). *Og for denne omgangs skyld afslutningsvist: "Pattedyrene knytter sig konkret til særligt udvalgte individer, man skal ofre sig for eller hjælpes af."* (Min kursivering, side 22).

Argumentet er altså, at det er fordi et interspaceproblem afhjælpes gennem en tilknytning til en *konkret* anden, at der er tale om en *udvalgs-kategorisering*. Jeg er ganske enig i at pattedyrene (og det konstitutive pattedyrniveau i os) udmærker sig ved, at de (og vi) har løst bestemte interspaceproblemer socialt gennem tilknytningsadfærd, der indebærer tilknytning til *konkrete* andre individer.

Men den slags konkrethed, der her er tale om, er ikke den slags konkrethed, som Mammen benytter sig af i sin

udlægning af grundlagsteorien om udvalgs kategorier. Derfor er selve konkretheden i sig selv, sådan som Schultz påpeger i pattedyrenes tilknytningsadfærd (og jagtadfærd) ikke tilstrækkelig markør for, at vi her har med udvalgs kategoriserende interspacevirksomhed at gøre.

Et ganske markant eksempel på konkret udpegning har vi, når pingvinhunden efter måneders fravær i havene omkring Antarktis igen vender tilbage til landjorden, trasker tværs igennem en koloni af tusindvis af pingvinhanner og finder frem til netop denne konkrete han, som hun i sin tid parrede sig med og overlod ægget til, og den unge, han imellemtiden har udruget. En ganske imponerende konkret identificering. Ikke desto mindre er der tale om en *sansekategori* konkret – og det gælder for alle Schultz eksempler på konkrethed i øvrigt. Hannen udpeges og fastholdes som netop denne konkrete han på uhyre fine sansekategoriale træk, der for os ganske umærkeligt, men for pingvinhunden ganske klart adskiller den ene han og unge klart fra den anden han og unge.

Hvis vi mens hunnen var på havet, havde taget hannen og ungen og skiftede dem ud med kloner, der var så lig det ægte forelæg, at det var uden for hunnens sansekategoriale skelneevne at bemærke sig forskellen, ville hun troligt trasker hen til klonerne og ville vitterligt være ligeglad i begge ender (symboliserende og kategoriserende). Hun ville også være ligeglad i begge ender, hvis vi fortalte hende, hvad vi havde gjort. Den forskel, der er mellem dette at være den ægte konkrete han og så konkrete klon, siger hende overhovedet ikke noget. Hun er ikke en organisme i og for hvem spørgsmålet om ægthed i den forstand vækker nogen som helst form for resonans. Hun har med den resonans, der er i hendes omverdensforbindelser fundet sin ægte-mage – den forskel vi peger på findes slet ikke for hende. Der er ikke *nogen*, for hvem det gøre en forskel. Der er ikke *nogen*, for hvem og i hvem det konkrete forstået som det uerstattelige vækker nogen som helst resonans.

Ganske anderledes ville alle normale mennesker have det, hvis nogen fortalte dem, at den kæreste eller de børn, som de de sidste to dage havde delt tilværelse med, var en perfekt klon. Det ville give allerhovedes meget resonans i vort system og være en ganske ubærlig og utilgivelig handling. Men bemærk: Her har vi ganske umærkeligt skiftet betydningen af begrebet *det konkrete* ud med en anden betydning. Fra at forstå det konkrete som en særlig sansekategorial specificitet med tråde i tiden – og til at forstå det konkrete som det *uerstattelige*. Så med denne betydnings af konkrethed ville det være rigtigt at sige, at vores konkrete forhold til denne anden er en markør for vores udvalgs kategorisering.

Min pointe er altså at udlægningen *konkrethed* i sig selv er en for tvetydig udlægning af udvalgs kategorier. På den ene side har Schultz ret i, at dyr kan tilknytte sig, og at dette altid finder sted som *konkret* tilknytning. På den anden side har han ikke ret i, at det dermed er tale om en udvalgs kategoriserende konkrethed. Det er Mammen i øvrigt også selv inde på i sin kommentar (side 47) hvor han skriver:

”Derudover tvivler jeg stærkt på, at dyr har et begreb om en tings konkrethed i betydningen en uendelighed af egenskaber ud over dem, der fremtræder aktuelt sanseligt, en

konkrethed som derfor må knytte sig til tingens numeriske identitet.”

Men for mig at se rammer en sådan bemærkning stadig ikke sømmet på hovedet, fordi man stadig ville kunne tro, at der da sagtens kan være tale om tilstrækkelig raffineret sansekategorisering, også når det drejer sig om at få fat i alle mulige andre former for konkrete egenskaber. Pointen er, at det er en konkrethed, der knytter sig numerisk identitet er heller ikke er tydelig nok, fordi konkrethed ikke er det mest sigende om numerisk identitet.

’Nonalgoritmisk’ i stedet for ’konkret’. Jeg vil mene, at en mere præcis udlægning af den udvalgs kategoriserede eneste ene og uerstattelige netop er, at denne kategorisering er nonalgoritmisk. Hermed menes, at der ikke findes forhåndsgivede regler for udvalgs kategorisering og altså ingen på forhånd kendt algoritme for, hvordan en given udvalgs kategori *bliver til*. Udvalgs kategorier er resultatet af egentlige *skabende* akter. Derfor er udvalgs kategorisering ikke adfærd baseret på medfødte adfærds kapaciteter eller baseret på udviklinger af disse. Udvalgs kategorisering er ikke adfærd, men handling. Det kan godt være dyr kan handle, men det er ikke det vi ser i Schultz’ eksempler. I øvrigt ser vi heller ikke handling fra den fulde obersts side eller fra hr. Hares side. Begge får amputeret deres handlefelt til rent adfærdsfelt ved at blive snøret på det grusomste, ja måske endog ondsindigste, af hhv. Tordenskjold og hr. og fru Pindsvin).

Identificering af den konkrete mus, som katten er på jagt efter, og allehånde pattedyrtilknytninger – lige fra mor-unge tilknytningen og de heraf afledte udviklinger i form af social tilknytning mellem voksne sociale pattedyr – er alt sammen konkretiseringer af hin anden, baseret på medfødte tilknytnings kapaciteter, der ikke i sig selv svinger op til at blive egentlige handlinger. Dyr, der etablerer tilknytning og konkretiserer hin anden, udviser ikke handlinger, men adfærd. De *skaber* eller udvikler ikke hidtil usete bånd, men udfolder blot genetisk nedlagte båndmuligheder, og vel at mærke i en af de allerede på forhånd givede afledelige varianter.

Til forskel fra Mammen vil jeg imidlertid ikke stille mig så tvivlende over for dyrs muligheder for at udvalgs kategorisere. Blot vil jeg sige, at tilknytningsadfærd og jagtadfærd i sig selv er ikke er markører herpå. Den slags adfærd er, når pattedyrene udfører dem, ganske enkelt ikke *creative*. Pattedyr har med deres tilknytningsadfærd ikke løst interspaceproblemer på et nonalgoritmisk og kreativ måde. Udvalgs kategorisering derimod er nonalgoritmisk og egentligt *skabende*. Sådan noget finder vi i menneskers *tilknytnings handlinger* af den slags, hvor vi som mennesker tilknytter os til netop den *uerstattelige* hin anden. Til forskel fra tilknytningsadfærd er målet tilknytnings handlinger *skabelsen* af nye hidtil usete bånd i verden – uerstattelige for de to (eller flere) parter der er engagerede heri. Ganske sikkert er vore tilknytninger konstitueret af vores pattedyrs-tilknytningsadfærds kapaciteter, hvormed vi foretager vores sansekategoriale bestemmelser af hin anden. Men helt sikkert er vore tilknytninger til hinanden og hin anden også højorganiseret af den mere udviklede udvalgs kategoriserende handling.

	Sansekategori algoritmisk gentagende/udfoldende	Udvalgskategori non-algoritmisk skabende/kreativ
Symbolisk resonans uden (!) subjekt-objekt adskillende erkendelse	Forbundetheden er <i>algoritmisk</i> og den er en slags <i>førsteperson-perspektivering</i> : Der er en <i>nogen i/for</i> hvem denne forbundethed vækker resonans, og dette er en central pointe i forbundethedens egenart	Forbundetheden er <i>non-algoritmisk</i> og den er en slags <i>førsteperson-perspektivering</i> : Der er en <i>nogen i/for</i> hvem denne forbundethed vækker resonans, og dette er en central pointe i forbundethedens egenart
Kategorisk resonans med (!) subjekt-objekt- adskillende erkendelse	Forbundetheden er <i>algoritmisk</i> og den er en slags <i> tredjeperson-perspektivering</i> . Selv om der er <i>nogen i/for</i> hvem denne forbundethed vækker resonans er dette <i>ikke en central pointe</i> i forbundethedens egenart og dens spinn off i form af erkendelsesprodukter.	Forbundetheden er <i>non-algoritmisk</i> og den er en slags <i> tredjeperson-perspektivering</i> . Selv om der er <i>nogen i/for</i> hvem denne forbundethed vækker resonans er dette <i>aldeles ligegyldigt</i> mht. forbundethedens egenart og dens spinn off i form af erkendelsesprodukter

En hypotesegenerende matrice. Det spændende i Schultz target-artikel er altså – ud over dets potentielle evolutionspsykologiske bidrag – især spørgsmålet om, hvordan kagen skal skæres mellem de to sæt symbolsk/kategorisk og sansekategorielt/udvalgskategorielt. Hvis vi tværstiller dem – sådan som Schultz vel egentlig har gjort – så får vi en matrice, der er hypotesegenerende, d.v.s. som tvinger os til at gennemtænke mulighederne for de indbyrdes forhold.

Jeg har ovenfor brygget lidt videre på denne matrice.

Jeg har, i forlængelse af min kritik af at konkrethed (i rum og tid) er præcise nok udlægninger til at skelne ordentligt mellem sanse- og udvalgs kategorier, vedføjte sondringen mellem algoritmisk og non-algoritmisk. Sondringen mellem symbolsk og kategorisk baserer sig jo på forskellen mellem om organismen så at sige er opslugt i sin omverdensforbindelse, eller om organismen forholder sig til det der ovre som noget andet, en genstand med potentialer for at blive gjort til dette eller hint objekt. Her vedføjte jeg min sondring mellem resonans og erkendelse, idet vel egentlig kun kategoriseringen er en egentlig erkendelse, d.v.s. baseret på en subjekt-objekt-adskillelse. Endvidere vil jeg i mine rubrikbeskrivelser gå ud fra den pointe, at selv om der er en *nogen* (jf. igen Nagel) i hvem og for hvem der er resonans i forbundetheden, altså et førstepersonperspektiv, så forudsætter dette ikke nødvendigvis en subjekt-objekt-adskillelse i rationel forstand.

Referencer

- Nagel, T. (1974), What is it like to be a bat? *Philosophical Review*, 83, 435-450.
Nagel, T. (1986): *The view from nowhere*. Oxford University Press.